

การพัฒนาศักยภาพการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรม ในจังหวัดเพชรบูรณ์*

The Potential Development of Morality Teaching Monks in Phetchabun Province

ปัญญา กันภัย และพระมหามณณมล กิตติญาโณ (มนมณ มีดีหาญ)

Panya Kanphai and Phramaha Manakamon Kittiyano (Manakamon Demeehan)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์

Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

Phokhunphamuang Phetchabun Buddhist College, Thailand

Corresponding Author, E-mail: Panya.kan@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาทักษะของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอน 2) ศึกษาเทคนิคการสอนโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ และ 3) ศึกษาสร้างเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรม เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสอนศีลธรรม จำนวน 171 รูป ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 32 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1. ทักษะของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอน พบว่า พระสอนศีลธรรมมีทักษะ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ทักษะในฐานะผู้สอนรายวิชาพระพุทธศาสนา เน้นการสอนตรงตามเนื้อหาวิชา 2) ทักษะในฐานะผู้สอนวิชาธรรมศึกษา เน้นการสอนอธิบายความ 3) ทักษะในฐานะผู้สอนสมาธิ บริหารจิต เจริญปัญญา เน้นการสอนแบบวิเคราะห์แยกแยะ และ 4) ทักษะในการสอนเชิงบูรณาการ เน้นการสอนครบวงจร ทั้งการจดจำ อธิบายขยายความ พระสอนศีลธรรมมีความคิดเห็นในด้านนี้ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.51$)

*ได้รับบทความ: 18 กันยายน 2567; แก้ไขบทความ: 24 ธันวาคม 2567; ตอรับตีพิมพ์: 26 ธันวาคม 2567

Received: September 18, 2024; Revised: December 24, 2024; Accepted: December 26, 2024

2. เทคนิคการสอนโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ พบว่า มีการพัฒนาด้วยการอบรมวิธีการนำโปรแกรมประยุกต์หลากหลายรูปแบบมาใช้ ได้แก่ Microsoft Word, Microsoft PowerPoint, Microsoft Excel นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่มทักษะการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ด้วย พระสอนศีลธรรมมีความคิดเห็นในด้านนี้ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.63$)

3. การสร้างเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรมของพระสอนศีลธรรม พบว่า ได้ดำเนินการเริ่มจากการสร้างเครือข่ายภายในโรงเรียน แล้วขยายเครือข่ายออกไปภายนอกโรงเรียน ได้แก่ 1) การสร้างเครือข่ายภายในโรงเรียน พระสอนศีลธรรมเป็นผู้ขับเคลื่อนเครือข่าย 2) การสร้างเครือข่ายนอกโรงเรียน เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนกับโรงเรียน และ 3) การสร้างเครือข่ายกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นการประสานความร่วมมือระหว่างกัน พระสอนศีลธรรมมีความคิดเห็น อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.80$)

คำสำคัญ: การพัฒนา; พระสอนศีลธรรม; เทคนิคการสอน; สื่อสร้างสรรค์; เครือข่ายโรงเรียนคุณธรรม

Abstract

This research aimed to: 1) study the teaching skills of Buddhist monk ethics instructors in schools, 2) explore teaching techniques using creative media, and 3) investigate the development of moral school networks. This mixed-method research involved 171 Buddhist monk instructors and 32 key informants. The research tools included questionnaires and in-depth interview guides. Data were analyzed using descriptive statistics such as percentage, mean, and standard deviation.

The research results were found as follows:

1. The skill of moral teaching monks in the teaching and learning process founded that they has been carried out in 4 areas : 1) Skill as a teacher in Buddhist subjects emphasizes on teaching according to course contents, 2) Skill as a teacher in Dhamma studies emphasizes on teaching and explaining, 3) Skill as a teacher in practicing meditation, mental management, and developing wisdom, emphasizing analytical and discriminatory teaching, and 4) Skill as an integrated moral teaching monk emphasizes on comprehensive teaching, with memorization, explanation, and expansion. the moral teaching monks have opinion about the role of the moral teaching monks at the highest level ($\bar{X} = 4.51$).

2. The teaching techniques using creative media founded that it has development with workshops by using a various applications ; such as Microsoft Word, Microsoft Power Point,

and Microsoft Excel. And in operation, there has been an increase in online teaching skills, too. The moral teaching monks have opinion about the teaching techniques using creative media at the highest level ($\bar{X} = 4.63$).

3. Creation of a network of moral schools of morality teaching monks founded that it has operated from creating network within school and then expand the network outside the school; namely, 1) creating a network within the school : they carry out movement of the network by organizing activities for connection with the identity of the schools, 2) creating a network outside the school : it is an exchange of knowledge between school and school, and 3) networking with stakeholders : it is co-operation in various activities. The moral teaching monks have opinion about creation of a network of moral schools at the highest level ($\bar{X} = 4.80$).

Keywords: Development; Morality Teaching Monks; Teaching Techniques; Creative Media; Network of Moral Schools

1. บทนำ

ในปัจจุบันเป็นภาวะจำยอมที่ต้องรับเอาความนิยมและวัฒนธรรมตามกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไปตามความสลับซับซ้อนของพฤติกรรมของมนุษย์ การดำเนินชีวิตได้เห็นห่างจากการประพฤติปฏิบัติศีลธรรมและจริยธรรม มีผลทำให้เยาวชนไทยมีพฤติกรรมการแสดงออกและใช้เสรีภาพด้านต่างๆ ที่เป็นไปตามสื่อเทคโนโลยีโดยไม่ผ่านกระบวนการกลั่นกรอง ก่อให้เกิดปัญหาในสังคมไทยขึ้นอย่างมากมาย สถาบันการศึกษาที่ทำหน้าที่บ่มเพาะความรู้และพฤติกรรมที่ดีงามก็ประสบภาวะที่ยากลำบากในการกระตุ้นเตือนกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ในฐานะที่ดูแลงานด้านพระศาสนาจึงเล็งเห็นว่า หากปล่อยให้เกิดภาวะอย่างนี้ไปเรื่อยๆ เด็กและเยาวชนจะได้รับการปลูกฝังในสิ่งที่ไม่เป็นไปตามวัฒนธรรมประเพณีไทย จึงได้จัดตั้งโครงการครูพระสอนศีลธรรมขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อจัดพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถ ทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้นักเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอาชีวศึกษา 2) เพื่อให้นักเรียนนักศึกษา มีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อให้นักเรียนนักศึกษา มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถนำความรู้และคุณธรรมไป แม้ในระยะต่อมามีการปรับเปลี่ยนกระบวนการดำเนินงานโดยกระทรวงวัฒนธรรม ได้โอนภาระงานพร้อมงบประมาณให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการ และได้มอบให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรับโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมาบริหารจัดการ (สำนักงานพระสอนศีลธรรม, 2558, หน้า 6-7)

โดยให้จัดอยู่ในพันธกิจด้านบริการวิชาการแก่สังคม ในปัจจุบันจึงปรากฏเห็นพระสงฆ์เข้าไปยังปฏิบัติหน้าที่ยังสถานศึกษาเป็นประจำ และกระจายอยู่ทุกจังหวัดทั่วประเทศ รวมทั้งจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วย พระสอนศีลธรรมจึงเป็นบุคลากรที่มีความสำคัญยิ่ง ในการเผยแผ่ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาแก่นักเรียนนักศึกษา อีกทั้งเป็นผู้ที่สร้างให้นักเรียนนักศึกษาเป็นคนดี มีศีลธรรมจริยธรรม อันเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ในการสร้างคนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีปัญหามานับการ ผู้ที่เข้ามารับภาระเป็นพระสอนศีลธรรมจึงจำเป็นต้องเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ และมีความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่ อย่างไรก็ตาม แม้พระสอนศีลธรรมจะเป็นผู้มีความรู้ด้านพระพุทธศาสนา แต่ส่วนหนึ่งยังขาดทักษะ ประสบการณ์ในการถ่ายทอด ทำให้เด็กและเยาวชนเกิดความเบื่อหน่าย บ่งบอกถึงการปฏิบัติหน้าที่ขาดประสิทธิภาพ

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เป็นพระสอนศีลธรรมบางรูปยังขาดเทคนิค และวิธีการถ่ายทอดความรู้ ขาดประสบการณ์ในการสร้างองค์ความรู้ผ่านสื่อสร้างสรรค์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อออนไลน์ หรือสื่ออื่นๆ ยังเป็นการนำเสนอแบบบรรยายหรือแบบเดิมอยู่ ทำให้ขาดความสนใจจากนักเรียนนักศึกษา จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเพิ่มเทคนิคหรือกระบวนการถ่ายทอดให้เข้ากับยุคสมัย (สุเทพ เชื้อสมุทร, 2556, หน้า 3) กระบวนการเรียนการสอนปัจจุบันมีความจำเป็นต้องใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องประกอบ เพราะเด็กและเยาวชนจะมีความสนใจการนำเสนอด้วยสื่อมากกว่าการนำเสนอด้วยการบรรยาย ผู้สอนจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเลือกและใช้สื่อการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสนใจนำไปสู่การพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ สื่อการเรียนการสอนจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาให้ทันสมัย ทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รวมถึงเป็นไปตามความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศที่เปลี่ยนแปลงไป พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจึงต้องสร้างประสบการณ์การใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อนำเสนอหลักการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงนักเรียนนักศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

จากความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าวมาข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาศักยภาพการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อพัฒนาพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ให้เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ เทคนิคและวิธีการสอนที่ทันสมัย รวมถึงสามารถสร้างเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์เพื่อเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม มีพฤติกรรมที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิตของตนเอง สามารถอยู่ร่วมกันบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุข

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอนในจังหวัดเพชรบูรณ์

2. เพื่อศึกษาเทคนิคการสอนโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ของพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อศึกษาการสร้างเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรมของพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) เป็นการผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ที่ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ใช้การสัมภาษณ์ (Interview) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้

1. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ พระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 300 รูป ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 171 รูป ได้มาจากสูตรของ Taro Yamane (จานินทร์ ศิลป์จารุ, 2551, หน้า 45) โดยใช้ระดับความคลาดเคลื่อนที่ 0.05

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย สถานภาพ อายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์การเป็นพระสอนศีลธรรม เป็นแบบสอบถามแบบเลือกตอบ ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับศักยภาพพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านบทบาทของพระสอนศีลธรรมที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอน ด้านเทคนิคการสอนโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ และด้านการสร้างเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรม แต่ละด้านมีแบบสอบถาม จำนวน 5 ข้อ ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพของพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นคำถามแบบปลายเปิด

การเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดำเนินงานดังนี้ 1) จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถามที่ผ่านผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว 2) ทำหนังสือถึงผู้อำนวยการศูนย์อำนวยการโครงการพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์เพื่อขออนุญาตแจกแบบสอบถามเก็บข้อมูล 3) แจกแบบสอบถามพระสอนศีลธรรม โดยผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง 4) รวบรวมแบบสอบถามมาตรวจสอบความสมบูรณ์ แล้วนำไปวิเคราะห์ประมวลผลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อหาค่าทางสถิติ

การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ มีขั้นตอนดำเนินงานดังนี้ 1) ศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ จากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยต่างๆ 2) กำหนดกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์การดำเนินงาน 3) สร้างเครื่องมือการวิจัย 4) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข 5) นำเครื่องมือการวิจัยไปทดลองใช้กับประชากรที่มีลักษณะคล้ายกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 ชุด เพื่อหาค่าสัมประสิทธิ์ความเที่ยงตรงของเครื่องมือ มีค่าความเชื่อมั่นที่ 0.78 6) ปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถาม 7) ดำเนินการพิมพ์แบบสอบถาม

ฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้เก็บข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้รวบรวมแบบสอบถามมาตรวจสอบความสมบูรณ์ แล้ววิเคราะห์ประมวลผลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อหาค่าทางสถิติ นำเสนอข้อมูล ดังนี้ 1) วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยหาร้อยละ (Percentage) 2) วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับศักยภาพการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) 3) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากคำถามแบบปลายเปิด โดยวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis techniques) นำเสนอข้อมูลโดยเขียนเป็นความเรียงประกอบตาราง 4) นำผลการวิเคราะห์มาเทียบเกณฑ์การพิจารณาค่าเฉลี่ยดังนี้

1) 4.50-5.00 หมายความว่ามีการปฏิบัติมากที่สุด 2) 3.50-4.49 หมายความว่า มีการปฏิบัติมาก 3) 2.50-3.49 หมายความว่า มีการปฏิบัติปานกลาง 4) 1.50-2.49 หมายความว่า มีการปฏิบัติน้อย และ 5) ค่าเฉลี่ย 1.00-1.49 หมายความว่า มีการปฏิบัติน้อยที่สุด

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.)

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ใช้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้ส่วนเกี่ยวข้องกับผู้สอนศีลธรรม จำนวน 32 รูป/คนประกอบด้วย 1) ผู้อำนวยการศูนย์อำนวยการโครงการพระสอนศีลธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์ 2) เจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ 3) ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 10 คน และ 4) พระสอนศีลธรรม จำนวน 20 รูป โดยใช้วิธีกำหนดเฉพาะเจาะจง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบ่งเป็น 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย 1) ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2) วัน/เดือน/ปีที่สัมภาษณ์ 3) สถานที่สัมภาษณ์ 4) ผู้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับศักยภาพการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง ทั้งเป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ (Semi-formal interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) มีขั้นตอนดังนี้ 1) ทำหนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ 2) นัดวัน เวลา และสถานที่ในการสัมภาษณ์ 3) ดำเนินการสัมภาษณ์ 4) รวบรวมเอกสารเกี่ยวกับการสัมภาษณ์ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก มีขั้นตอนดังนี้ 1) รวบรวมเอกสารเกี่ยวกับการสัมภาษณ์ 2) วิเคราะห์ข้อมูล/แนวคิดจากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและพระสอนศีลธรรม จำนวน 3 ด้าน ได้แก่ บทบาทของพระสอนศีลธรรม ด้านเทคนิคการสอนโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ ด้านและด้านการสร้างเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรม และ 3) นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลมาสร้างองค์ความรู้ใหม่

4. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศักยภาพการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

จากการแจกแบบสอบถามพระสอนศีลธรรม พบว่า พระสอนศีลธรรมมีความคิดเห็นเกี่ยวกับ ศักยภาพการเรียนการสอนอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.65$) เมื่อพิจารณาเรียงลำดับตามรายด้านพบว่า ด้านที่มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด คือ ด้านการสร้างเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรม ($\bar{X} = 4.80$) รองลงมา ด้านเทคนิคการสอนโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ ($\bar{X} = 4.63$) และด้านบทบาทของพระสอนศีลธรรมที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอน ($\bar{X} = 4.51$) ทำให้เห็นว่า พระสอนศีลธรรมมีความต้องการในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องในทุกด้าน

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและพระสอนศีลธรรม พบว่า

1. ทักษะพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอนมี 4 ด้าน ได้แก่ 1) ทักษะในฐานะพระสอนศีลธรรมในรายวิชาพระพุทธศาสนา เน้นการสอนตรงตามเนื้อหาวิชา 2) ทักษะในฐานะพระสอนศีลธรรมในวิชาธรรมศึกษา เน้นการสอนอธิบายความ 3) ทักษะในฐานะพระสอนศีลธรรมในการฝึกสมาธิ บริหารจิต เจริญปัญญา เน้นการสอนแบบวิเคราะห์แยกแยะ และ 4) ทักษะในฐานะพระสอนศีลธรรมเชิงบูรณาการ เน้นการสอนครบวงจร ทั้งการจดจำ อธิบายขยายความ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ สามารถวิเคราะห์แยกแยะ นำสู่การแก้ไขการดำเนินชีวิตได้

2. เทคนิคการสอนโดยใช้สื่อสร้างสรรค์นั้น พระสอนศีลธรรมจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และประสบการณ์เกี่ยวกับการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน เพราะจะทำให้รูปแบบการเรียนการสอนมีความหลากหลายและน่าสนใจมากขึ้น การพัฒนาเทคนิคการสอนได้มีการอบรมเชิงปฏิบัติการด้วยการนำโปรแกรมคอมพิวเตอร์และ Application หลากหลายรูปแบบมาใช้ ได้แก่ Microsoft Word, Microsoft PowerPoint, Microsoft Excel, Application Canva เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้เพิ่มทักษะการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ เมื่อมีสถานการณ์ที่จะต้องสอนออนไลน์ ประกอบด้วย Google Meet และ Zoom Cloud Meeting

3. การสร้างเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรมของพระสอนศีลธรรม ได้ดำเนินการเริ่มจากการสร้างเครือข่ายภายในโรงเรียน แล้วค่อยๆ ขยายเครือข่ายออกไปภายนอกโรงเรียน ได้แก่ 1) การสร้างเครือข่ายภายในโรงเรียน พระสอนศีลธรรมเป็นผู้ขับเคลื่อนเครือข่าย โดยการจัดกิจกรรมให้เกิดความเชื่อมโยงอัตลักษณ์ของโรงเรียน 2) การสร้างเครือข่ายนอกโรงเรียน เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนกับโรงเรียน และ 3) การสร้างเครือข่ายกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและองค์กรภายนอก เป็นการแลกเปลี่ยนทัศนะประสานความร่วมมือในการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย จนกระทั่งเป็นเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรม

5. อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ อภิปรายผลได้ดังนี้

1. ทักษะของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มีต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอนในจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า พระสอนศีลธรรมเป็นผู้ที่เข้าไปมีส่วนในการสอนหรืออบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน ซึ่งเป็นการสนองงานคณะสงฆ์ด้วยการเผยแผ่คำสอนอันเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ แม้ในสมัยก่อนรัฐบาลหรือหน่วยงานภาครัฐจะไม่มีโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน พระสงฆ์ก็ได้ใช้ความรู้ความสามารถอบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาและประชาชนทั่วไปให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมและให้ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ โดยไม่ได้รับค่าตอบแทนใดๆ ทำให้ประชาชนคนไทยประพฤติปฏิบัติตามครรลองจารีตประเพณี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระสงฆ์มีความตระหนักในภาระหน้าที่ของตนอยู่แล้วสอดคล้องกับงานวิจัยของชาญชัย ฮวดศรี (2549, หน้า 3) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในชุมชน เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 9 พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนทุกด้าน โดยนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเข้าไปยังชุมชนด้วยกิจกรรมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเด็ก เยาวชน หรือประชาชนทั่วไป การปฏิบัติหน้าที่พระสอนศีลธรรมจะต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในกิจกรรมของโรงเรียนหรือสถานศึกษาเป็นประจำ เพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนเกิดความรู้สึกเชิงบวกกับพระสงฆ์ เช่น การจัดโครงการหรือกิจกรรมหาทุนการศึกษา การจัดกิจกรรมเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ เป็นต้น อันจะเป็นผลให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ สังเกตได้จากการเปลี่ยนพฤติกรรมของนักเรียนมีสัมมาคารวะมากขึ้น เชื่อฟังพ่อแม่ ครูอาจารย์ มากกว่าเดิม สอดคล้องกับงานวิจัยของแสง ทวีคุณ (2559, หน้า 43-48) ที่ได้ศึกษาถึงการติดตามประเมินผลนโยบายการสอนศีลธรรมจริยธรรมโดยพระภิกษุสามเณรในสถานศึกษา พบว่า โครงการนี้เป็นงานตามข้อตกลงความร่วมมือระหว่างกระทรวงวัฒนธรรมและกระทรวงศึกษาธิการ แต่ก็พบว่ามีการนิเทศในโรงเรียนน้อยมาก ผลการดำเนินงานโครงการด้านผลผลิตนั้น มีประสิทธิภาพสำเร็จอย่างสูง สรุปจากการปฏิบัติหน้าที่ของพระสอนศีลธรรม ทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ที่ชัดเจนคือ มารยาทไทย การพูดจาสุภาพ และถูกกาลเทศะ ลดความเห็นแก่ตัว รู้จักพิธีกรรมทางศาสนามากขึ้น เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพของการทำงานควรมีการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับงานวิจัยของทักษิญา ส่งาโยธิน (2563) ที่ได้ศึกษาการพัฒนาศักยภาพพิสาทักขิชุมชน พบว่า การพัฒนาศักยภาพนั้นมุ่งเน้นให้ความรู้และทักษะสำคัญสนับสนุนเทคโนโลยีและนวัตกรรมการผลิต ทำให้สินค้ามีความเป็นมาตรฐานนำไปสู่การสร้างภาพพจน์ของผู้บริโภค

2. เทคนิคการสอนโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ของพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า พระสอนศีลธรรมเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสอนหรืออบรมคุณธรรมจริยธรรมจำเป็นต้องมีความรู้ ความสามารถ ทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ รวมถึงความรู้ทางโลกด้วย ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสอนศีลธรรม

แต่ละรูป จะมีเทคนิคและวิธีการที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ จึงเกิดปัญหาสำหรับพระสอนศีลธรรมที่มีทักษะและประสบการณ์น้อย จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาเทคนิคการสอนโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ ไม่ว่าจะเป็นสื่อธรรมชาติ สื่อเอกสาร หรือสื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในปัจจุบันส่วนใหญ่จะมีการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ต่างๆ เพราะเป็นสังคมยุคดิจิทัลอันจะทำให้เยาวชนได้เข้าใจเนื้อหาที่ทำการสอนได้ง่ายขึ้น ไม่เกิดความเบื่อหน่าย และยังทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าและสามารถประยุกต์ใช้โปรแกรมประยุกต์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม สอดคล้องกับงานวิจัยของสุภัทรชัย สีสะไบ และคณะ (2566) ที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพเยาวชนไทยสู่ความเป็นพลเมืองดิจิทัลในสังคมวิถีใหม่ พบว่า การประยุกต์ใช้สื่อเทคโนโลยีดิจิทัลของเยาวชนนั้นจะต้องอยู่ในการควบคุมดูแลของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เริ่มจากสถาบันครอบครัว จนถึงสถาบันการศึกษา จะต้องแนะนำ ชี้แนะ วิธีการใช้อย่างเหมาะสม ให้สามารถรับมือการคุกคามของโลกออนไลน์ได้ ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อสร้างความสนใจและสิ่งเร้าให้เกิดแก่ผู้เรียน จึงได้มีการจัดโครงการพัฒนาสมรรถนะการจัดการเรียนรู้แก่พระสอนศีลธรรม เป็นการเพิ่มทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศด้วยการฝึกปฏิบัติ สอดคล้องกับงานวิจัยของสุนทรี สุริยะรังษี (2564) ซึ่งได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาเทคนิคและวิธีการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การปฏิบัติหน้าที่พระสอนศีลธรรมมีปัญหามากมาย ทั้งด้านเทคนิคและวิธีการสอน จำเป็นต้องมีการพัฒนาพระสอนศีลธรรมทั้งเทคนิคและวิธีการสอน ผ่านโครงการฝึกอบรมพระสอนศีลธรรมเพื่อเพิ่มทักษะและประสบการณ์ด้านการสอนให้มากขึ้น เน้นกระบวนการสอนแบบกลุ่มใหญ่ การสอนแบบกลุ่มย่อย และการสอนแบบรายบุคคล ทำให้พระสอนศีลธรรมที่เข้ารับการอบรมได้มีทักษะการสอนเพิ่มเติม ทักษะการสอนจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะต้องได้รับการพัฒนา สอดคล้องกับงานวิจัยของจิรทัศน์ เนิธิบุตร (2564, หน้า 1-17) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน พบว่า ครูพระสอนศีลธรรมมีหน้าที่และบทบาทด้านให้บริการวิชาการแก่สังคม จะต้องผ่านกระบวนการฝึกอบรม หลังจากได้รับการอบรมแล้วจะทำให้สามารถนำทักษะและความรู้ที่ได้รับไปเพิ่มประสิทธิภาพในการสอนได้ นำไปสู่ความเชื่อมั่น ความพึงพอใจในการปฏิบัติหน้าที่

3. การสร้างเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรมของพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า การสร้างเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรม สามารถแบ่งออกเป็น 1) การสร้างเครือข่ายภายในโรงเรียน พระสอนศีลธรรมเป็นผู้ขับเคลื่อนเครือข่าย โดยการจัดกิจกรรมให้เกิดความเชื่อมโยงอัตลักษณ์ของโรงเรียน 2) การสร้างเครือข่ายนอกโรงเรียน เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนกับโรงเรียน ทั้งที่อยู่ในเขตพื้นที่การศึกษาเดียวกันและต่างเขตพื้นที่การศึกษา และ 3) การสร้างเครือข่ายกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและองค์กรภายนอก เป็นการแลกเปลี่ยนทัศนะ ประสานความร่วมมือในการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการดำเนินงานจะต้องมีรูปแบบ กระบวนการ แนวทาง และวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนเพื่อนำไปสู่การวางแผนการดำเนินงานของโรงเรียน อีกทั้งโรงเรียนแต่ละแห่งจะต้อง

มีการจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียนให้เหมาะแก่การเป็นโรงเรียนคุณธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ วาสนา สุขชน (2561) ที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนโรงเรียนคุณธรรมของ โรงเรียนวัดป่าไผ่สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสระบุรี เขต 2 พบว่า รูปแบบการขับเคลื่อนโรงเรียนคุณธรรม ของโรงเรียนวัดป่าไผ่ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาสระบุรี เขต 2 ที่พัฒนาขึ้น คือ 4G Model ประกอบด้วยรูปแบบกิจกรรม 4 รูปแบบ ดังนี้ G1 = good example เป็นแบบอย่าง คุณธรรม นำ นักเรียน G2 = good practice หมั่น พากเพียรปฏิบัติธรรม นำสุขศรี G3 = good goal มุ่งเป้าหมาย อัตลักษณ์ สู่ความดี และ G4 = good participation บนวินิ ทุกคนร่วมคิดทำ นำชุมชน ซึ่งพบว่า มีผลการประเมินคุณภาพของรูปแบบอยู่ในระดับมีคุณภาพมาก ดังนั้น การดำเนินงานเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรมของพระสอนศีลธรรม จะต้องเป็นไปทั้งเครือข่ายภายในโรงเรียน เครือข่ายระหว่างโรงเรียน และเครือข่ายองค์กรภายนอก ที่จะสามารถสร้างกิจกรรมอันก่อให้เกิดการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมแก่ผู้เรียนได้อย่างชัดเจนและประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบาย

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพการจัดการเรียนการสอนของพระศีลธรรมใน จังหวัดเพชรบูรณ์ คณะผู้วิจัยจึงขอเสนอเป็นแนวนโยบายดังนี้

1.1 สำนักงานพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรกำหนดเป็นนโยบาย เกี่ยวกับการพัฒนาสมรรถนะการสอนหรือการอบรมของพระสอนศีลธรรมให้ชัดเจน

1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีนโยบายในการพัฒนาความรู้ให้พระสอนศีลธรรมได้มีโอกาส ศึกษาเพิ่มเติมในด้านวิชาชีพครู จิตวิทยาเด็ก หรือจิตวิทยาแนะแนว เพื่อให้นำไปประยุกต์ใช้กับกระบวนการ เรียนการสอนเด็กหรือเยาวชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.3 ควรมีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการเข้าปฏิบัติหน้าที่ของพระสอนศีลธรรมที่ไม่ไกลจาก วัดที่พำนักอยู่มากนัก เพื่อประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทาง

1.4 สำนักงานพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ควรมีการกำหนดนโยบายในการสร้างเครือข่าย โรงเรียนคุณธรรมอันเป็นผลลัพธ์ที่มุ่งหวัง ให้พระสอนศีลธรรมได้นำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

2. ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติระดับองค์กร

จากผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพพระสอนศีลธรรม ภายใต้การกำกับดูแล ของสำนักงานพระสอนศีลธรรม คณะผู้วิจัยขอเสนอแนะไว้ดังนี้

2.1 สำนักงานพระสอนศีลธรรมควรมีการกำกับพระสอนศีลธรรมให้มีการพัฒนาตนเองอยู่ ตลอดเวลา เนื่องจากบริบทของพื้นที่แต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน ทั้งสถานศึกษา

2.2 สำนักงานพระสอนศีลธรรมควรจัดการประชุมผู้บริหารสถานศึกษาหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องชี้แจงบทบาทหน้าที่ของพระสอนศีลธรรม เพื่อให้เข้าใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อมอบหมายภาระงานจะได้ตรงกับการปฏิบัติงานอย่างแท้จริง

2.3 สำนักงานพระสอนศีลธรรมควรมีการสร้างตระหนักรู้ในเชิงบวกแก่ผู้บริหารสถานศึกษา และครูพี่เลี้ยง เพื่อให้พระสอนศีลธรรมสามารถปฏิบัติงานได้เต็มศักยภาพ ช่วยเหลือเกื้อกูลในการปฏิบัติงานเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นเพียงการศึกษาการพัฒนาศักยภาพการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์โดยภาพรวมเท่านั้น เพื่อให้เห็นถึงประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของพระสอนศีลธรรมอย่างชัดเจน จึงขอเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

3.1 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิภาพของการปฏิบัติการสอนของพระสอนศีลธรรมในอำเภอต่างๆ หรือแยกเปรียบเทียบในการปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายว่า ในแต่ละประเด็นมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด

3.2 ควรทำการศึกษาผลสัมฤทธิ์การปฏิบัติงานเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาผู้เรียนของสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3.3 ควรทำการศึกษาการประเมินศักยภาพด้านการบริหารจัดการศูนย์พระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการจัดทำแผนพัฒนา โครงการ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการศึกษาศักยภาพการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ ได้องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย 3 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านที่ 1 บทบาทของพระสอนศีลธรรมที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอน 4 ด้านนำไปสู่การพัฒนาดังนี้ (1) ได้พัฒนาด้วยการฝึกทักษะการสรุปย่อเนื้อหาอารยวิชาวพระพุทธานุภาพให้เข้าใจต่อการทำความเข้าใจ (2) ได้พัฒนาด้วยการฝึกทักษะความเข้าใจในการนำฝึกสมาธิ สามารถท่องจำคำขึ้นชมนามธรรมฐานและการกำหนดสภาวะปัจจุบันได้ (3) ได้พัฒนาด้วยการฝึกทักษะในการอธิบายสร้างความเข้าใจแก่ผู้เรียนเกี่ยวกับการสอนธรรมศึกษา (4) เป็นการนำฝึกทักษะการสอนโดยองค์รวมทั้งการท่องจำ การอธิบายเพื่อสร้างความเข้าใจ สามารถวิเคราะห์แยกแยะสิ่งที่เป็นอารมณ์กับความจริงได้ 2) ด้านที่ 2 เทคนิคการสอนโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ เป็นการจัดกิจกรรมพัฒนาโดยการแนะนำกระบวนการใช้สื่อประกอบการสอน ทั้งสื่อการสอนประเภทอุปกรณ์ สื่อการสอนประเภทภาพนิ่ง และสื่อการสอน

ประเภทคอมพิวเตอร์ 3) ด้านที่ 3 การสร้างเครือข่ายโรงเรียนคุณธรรม มีองค์ประกอบดังนี้ 1) วัตถุประสงค์ของเครือข่าย 2) บทบาทหน้าที่ของเครือข่าย 3) การบริหารเครือข่าย มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานเครือข่าย และ 4) การวางแผนการดำเนินงาน ทำให้เห็นถึงการร่วมมือการทำงานอย่างแท้จริง การศึกษาศักยภาพการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรม ทำให้ทราบถึงการศึกษาศักยภาพการปฏิบัติงานของพระสอนศีลธรรม นำสู่การพัฒนา สร้างความพึงพอใจแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน รวมถึงส่งผลให้เด็กนักเรียนผู้รับความรู้เป็นผู้มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์มากขึ้น ที่เรียกว่า “เป็นเด็กดี” ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- จิรทัศน์ เนธิบุตร. (2564). บทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา. วารสารพุทธสังคมวิทยาปริทรรศน์, 6(2), 1-17.
- ชาญชัย ฮวดศรี. (2549). บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในชุมชน เขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 9. (รายงานการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทักษญา ส่างโยธิน. (2563). การพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มจังหวัดภาคใต้ชายแดนเพื่อยกระดับความสามารถในการแข่งขัน. (รายงานการวิจัย). ชลบุรี: วิทยาลัยพาณิชยศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2551). *การวิเคราะห์และวิจัยข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: บิซซิเนสอาร์แอนด์ดี.
- วาสนา สุขชน. (2561). *การพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนโรงเรียนคุณธรรมของ โรงเรียนวัดป่าไผ่สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสระบุรี เขต 2*. (รายงานการวิจัย). สระบุรี: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสระบุรี เขต 2.
- สำนักงานพระสอนศีลธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2558). *แผนยุทธศาสตร์พระสอนศีลธรรมในช่วงแผนพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับที่ 11 (2555-2559)*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: หจก.เซนปรีน ตั้ง.
- สุเทพ เชื้อสมุทร. (2556). *รูปแบบการพัฒนาสมรรถนะพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา*. (ดุสิตนิพนธ์ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- สุนทรี สุริยะรังษี. (2564). *การพัฒนาเทคนิคและวิธีการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัด เชียงใหม่*. (รายงานการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุภัทรชัย สีสะใบ และคณะ. (2566). *การพัฒนาศักยภาพเยาวชนไทยสู่ความเป็นพลเมืองดิจิทัลในสังคมวิถีใหม่*. (รายงานการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- แสง ทวีคุณ. (2559). *การติดตามประเมินผลนโยบายการสอนศีลธรรมจริยธรรมโดยพระภิกษุสามเณร ในสถานศึกษา*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ สถาบันการพลศึกษา วิทยาเขต กรุงเทพฯ.

